

Televizyon Haberlerinde Erişilebilirlik Üzerine Bazı Gözlem Ve Öneriler

ÖZET

Bu çalışmada televizyon haberlerinin duyuşal engeli olan izleyiciler açısından erişilebilirlik düzeyi ele alınmıştır. 15 farklı kanala ait 20 haberden oluşan örneklem, nitel yöntemle çözümlenerek erişilebilirliğin görsel ve işitsel iletişim kanallarından sunulan göstergelerin nitelik ve düzenleniş biçiminden doğrudan etkilendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Önceki araştırmaların deneysel bulgularına göre, birbirini pekiştiren işitsel-sözel ve görsel içerik, haberin iletisinin doğru anımsanmasına katkıda bulunmaktadır. Görüntü-ses uyumsuzluğu ve çok sayıda ilgi merkezi içeren ekran tasarımıysa dikkat dağıtarak iletinin anımsanmasını güçleştirmektedir. Bu çalışmanın verileri, kanallararası uyumsuzluğun erişilebilirliği olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermiştir. Sözel iletiyi pekiştiren görsellerin seçilerek haberin ana fikrini veren altyazılarla anıyumlu olarak sunulması ise erişilebilirliği arttırabilir. Bu nedenle, haber göstergelerinin, evrensel tasarım ilkesi doğrultusunda haber üretim sürecinde, kanallararası uyum ve görsel-işitsel artıklıktan yararlanılarak düzenlendiği takdirde herkes için daha erişilebilir haberler sunulabileceği savı ileri sürülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Medya Erişilebilirliği, Kanallararası Uyum, Görsel-işitsel Artıklık, Duyusal Engel, Evrensel Tasarım

- Mine Güven

Doç. Dr.

guvenmine@outlook.com.tr

ORCID ID: 0000-0002-1675-4478

Geliş Tarihi 13.02.2020

Kabul Tarihi 11.04.2020

Yayın Tarihi 01.07.2020

Some Observations on and Proposals for Accessibility in Television News

- Mine Güven
Assoc. Prof. Dr.
guvenmine@outlook.com.tr
ORCID ID: 0000-0002-1675-4478

ABSTRACT

This paper focuses on the accessibility of television news for viewers with sensory impairment. Based on a qualitative analysis of a sample of 20 news items broadcast on 15 different channels, the paper aims to illustrate that accessibility is directly influenced by the properties and organization of signs presented through the visual and auditory communication channels. Experimental findings of former studies indicate that corresponding auditory-verbal and visual content which reinforce each other help viewers recall the message correctly. Lack of channel correspondence and a screen design with too many areas of interest distract attention and reduce information recall. The data of the present study suggest that a mismatch between auditory and visual signs may have an adverse effect on accessibility. On the other hand, selecting highly relevant visuals that reinforce the verbal message and synchronizing them with subtitles that emphasize key points may enhance accessibility. Therefore, it is argued that more accessible news for everyone can be achieved provided that the signs concerned are organized by making use of channel correspondence and audiovisual redundancy during the news production process in accordance with universal design.

Keywords: Media Accessibility, Channel Correspondence, Audiovisual Redundancy, Sensory Impairment, Universal Design

GİRİŞ

Toplumsal eşitsizliğe ve engeli olan bireylere yönelik siyasal, ekonomik ve kültürel baskılara karşı gerçekleştirilen sivil toplum hareketleri sayesinde 1970’li yıllardan başlayarak toplumsal bir bilinç oluşmuş; engeli olan bireylerin eşit vatandaşlar olarak bağımsız yaşamalarının, topluma tam olarak katılmalarının ve sunulan fırsatlardan eşit olarak yararlanmalarının önemi anlaşılmıştır. “Hak temelli yaklaşım” olarak anılan yaklaşımın amaçları arasında, toplumsal adaletsizliğin giderilmesi, yapısal ayrımcılığın sona erdirilmesi ve demokratik hakların yasal güvence altına alınması bulunmaktadır (Johnstone, 2001, s. 22-24). Bu yaklaşım çerçevesinde 2006’da ortaya konulan ve Türkiye’nin de 2009’da imzaladığı Birleşmiş Milletler *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme* (RG-14/07/2009-27288), engelli haklarını uluslararası düzeyde düzenleyen temel metindir. Erişilebilirlik (Madde 3 (f)) ve evrensel tasarım da (Madde 2) bu metinde vurgulanan kavramlardır.

Erişilebilirlik, bireylerin fiziksel çevreden toplu ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerinden kamu tesis ve hizmetlerine varana kadar sunulan her türlü olanak ve hizmete erişimini kısıtlayan ya da olanaksız hale getiren engellerin saptanarak giderilmesi anlamına gelmektedir (Madde 9). Sözleşmeye taraf olan devletlere düşen, erişilebilir bilgi ve iletişim teknoloji/sistemlerinin (evrensel tasarım çerçevesinde) geliştirilip üretilerek kullanıcılara en düşük maliyetle sunulabilmesi için gereken önlemleri almaktır (Madde 9 (2, h)). Televizyon (TV) ile sinema, tiyatro ve başka kültürel etkinliklerin erişilebilirliği de Madde 30 (1, b) ile güvence altına alınmıştır.

Bu çerçevede gelişen medya erişilebilirliği (ME) kavramı, geniş anlamıyla, kültürel ürün ve hizmetleri erişilebilir kılmak amacıyla gerçekleştirilen her türlü etkinliği; dar anlamıyla ise TV, sinema, sahne sanatları, bilgisayar oyunları, internet siteleri gibi görsel-ışitsel (Gİ) öğelerin bir arada sunulduğu hizmet ve ürünlere yönelik uygulamaları kapsamaktadır (örn. (sağırılar için) işaret dili çevirisi, (görme engelliler için) sesli betimleme ve (işitme engelliler için) ayrıntılı altyazı).¹

2019’da Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından, duysal engeli olan ya da ilerleyen yaş nedeniyle görme ve/veya işitme yitimiyle karşı karşıya olan bireylerin, Gİ medya hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi amacıyla, çeşitli paydaşların katılımıyla bir çalıştay düzenlenmiş olup erişilebilir TV haber programları için üç talep dile getirilmiştir: (i) sağırılar için ana haber bültenlerinde ve acil durumlarda işaret dili çevirisinin sağlanması, (ii) görme engelliler için “sadece görsel içerikle verilen bilginin seslendirilmesi” ve (iii) işitme engelliler için “ekrana yansıtılan ve bilgi veren spotların ekrandaki haberi açıklayacak şekilde verilmesi” (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2019, s. 46). İlk iki talep, RTÜK *Sağırıların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik* (RG-11/10/2019-30915) kapsamında hükme bağlanmıştır. Buna göre, (i) her gün yayınlanan ana haber bültenlerinden birinin işaret dili çevirisiyle yayınlanması (Madde 6 (1, a)) ve (ii) hava ve yol durumu (Madde 6 (1, b)), güncel piyasa ve döviz durumu (Madde 6 (1, c)) ve skor durumu (Madde 6 (1, ç)) bilgi ekranlarının seslendirilmesi zorunlu hale gelmiştir. (Yönetmelikte yer almayan üçüncü taleple ilgili bkz. §3.3).

TV haberlerinde erişilebilirliğe öncelik tanınmasının temel nedeniyse TV'nin bir kitle iletişim aracı ve haber/bilgi kaynağı olarak Türkiye'deki yeridir. TV izleme eğilimleri konusundaki en son araştırmaya göre, katılımcıların %86,7'si TV izlemekte olup günlük ortalama TV izleme süresi 3 saat 34 dakikadır (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 93, 26). Duyusal engeli olan bireylerde de benzer eğilimler saptanmıştır. 2007'deki bir araştırmaya katılan toplam 516 görme engelli katılımcının hafta içinde günde ortalama 3,8 saatini, hafta sonunda ise 3,7 saatini; 377 işitme engelli katılımcının hafta içinde 4,5 saatini, hafta sonunda ise 4,9 saatini TV'ye ayırdığı bulunmuştur (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2007, s. 21, 33, 38). Haberler de en fazla izlenen program türüdür (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 53). TV izleme nedenleri arasında "haber/bilgi almak" (%29,2) ikinci sırada olup haber alma kaynaklarına duyulan güven bakımından da TV ilk sırada yer almaktadır. Haber/bilgi almak için TV izleme ve haberleri izleme süresi, yaş ilerledikçe artmakta olup en çok 65 yaş ve üstündekiler haber almak için TV izlemektedir (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 79, 94, 15, 96, 57).

Haber alma hakkının bireylerin topluma ve siyasal yaşama katılımına katkısı yadsınamaz. Bu açıdan, Türkiye'de toplumun büyük çoğunluğuna ulaşan ve en güvenilir haber kaynağı olarak görülen TV'de sunulan haber programlarının içerik ve niteliğinin yanısıra başta engelliler ve yaşlılar olmak üzere herkes için erişilebilirliği de büyük önem taşımaktadır. TV haberlerinin duyusal engeli olan bireyler açısından halen ne düzeyde erişilebilir olduğunun saptanması ve (varsa) uygulamalardaki aksaklık veya eksikliklerin ortaya konulması, RTÜK yönetmeliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilerek erişilebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunabilir. Türkiye'de ME konusunda henüz sınırlı sayıda araştırma yapılmış olup (örn. (Tanış-Polat, 2009; Baş, 2016; Okyayuz & Kaya, 2016)) TV haberlerinde erişilebilirlik düzeyine odaklanan, yayımlanmış herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmada, TV haberlerinin Gİ göstergelerinden kaynaklanan erişilebilirlik özellikleriyle ilgili bazı gözlemlerde bulunulacak ve bu göstergelerin, evrensel tasarım gereğince haber üretim sürecinde, kanallararası uyum ve Gİ artıklıktan yararlanılarak düzenlenmesinin erişilebilirliği arttırabileceği savı ileri sürülecektir. Çalışma şöyle düzenlenmiştir: Birinci bölümde TV haberlerinin daha erişilebilir kılınması amacıyla başvurulabilecek evrensel tasarım, kanallararası uyum ve Gİ artıklık kavramları tanıtılacaktır. İkinci bölümde, çeşitli kanallarda yayınlanmış haberlerden oluşturulmuş bir örneklemin ayrıntılı bir nitel çözümlemesi sunulacaktır. Üçüncü bölümde, araştırma bulguları duyusal engeli olan bireylerin erişilebilirlik gereksinimleri açısından değerlendirilerek göstergeler arasındaki uyum ve artıklığın arttırılarak herkes için daha erişilebilir haberler sunulabileceği ileri sürülecektir. Son bölümde ise ileride yapılacak araştırmalarda ele alınabilecek konulara dikkat çekilecektir.

1. TELEVİZYON HABERLERİNDE EVRENSEL TASARIM, KANALLARARASI UYUM VE GÖRSEL-İŞİTSEL ARTIKLIK

Yönetmelikte hükme bağlanan işaret dili çevirisi (Madde 6 (1, a)), önceden hazırlanmış Gİ ürünler için sunulabilen bir hizmettir. Haber okunduğu sırada eşzamanlı olarak gerçekleştirilen çeviri, haberle beraber canlı olarak yayınlanabileceği gibi banttan yayın söz konusu olduğunda da program görüntüsünün üzerine bindirilerek kaydedilebilir. Öte yandan, bilgi ekranlarının (Madde 6 (1, b, c, ç)) seslendirilebilmesi için söz konusu bilgilerin okunacak haber metnine önceden eklenmesi ya da yayın sırasında stüdyo ekranındaki görsellerden yararlanan bir spiker tarafından doğaçlama olarak aktarılması gerekmektedir. Bir başka deyişle, haberin işitsel-sözel içeriği, görme engeli olan izleyiciler için uyarlanacak ve bu işlem tercihen haber üretimi sırasında gerçekleştirilecektir.² Çalıştayda dile getirilen üçüncü talep de yayın öncesinde gerçekleştirilecek birtakım işlemler gerektirmektedir. “Ekranaya yansıtılan ve bilgi veren spotların ekrandaki haberi açıklayacak şekilde verilmesi” (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2019, s. 46) için haber görsellerinin üretim aşamasında işitme engeli olan izleyiciler göz önünde bulundurularak seçilip kurgulanması gerekecektir. Bu da haberin görsel kanaldan sunulan sözel ve/veya sözsüz içeriğinin yayın öncesinde uyarlanması anlamına gelmektedir. Bu uyarlama işlemlerinin başarıyla gerçekleştirilmesini sağlayabilecek üç kavramsa evrensel tasarım, Gİ artıklık ve kanallararası uyumdur.³

Evrensel tasarım, daha tasarım aşamasında, her tür ve düzeyde yetiye sahip en geniş olası kullanıcı kitlesinin göz önünde bulundurulması ve üretilecek ürün, ortam ya da sistem ne olursa olsun herkes için güvenli ve kullanışlı olmasının sağlanmasıdır. Bu yolla tasarlanıp üretilenlerin daha sonra başka kullanıcı ya da kullanım biçimleri için uyarlanmaları gerekmez; ya da uyarlama gereksinimi azalır (Sanford, 2012, s. xii-xiii, xi, 72-73). Evrensel tasarım, TV haberleri söz konusu olduğunda, herhangi bir haberin barındırdığı Gİ içeriğinin daha haber üretim sürecinde olabilecek en geniş izleyici kitlesi öngörülerek tasarlanıp kurgulanması anlamına gelecektir. TV’de herkes için daha erişilebilir haber ürünleri elde etmenin bir yolu, görsel ve işitsel iletişim kanallarından sunulan göstergeler arasındaki uyum ve artıklığı olabildiğince arttırmaktır. Böylece, bir iletişim kanalından algılanamayan içeriğe öteki iletişim kanalından erişilmesi sağlanabilir.

TV haberleri bağlamında Gİ artıklık ve kanallararası uyum, birbirleriyle kısmen örtüşen iki kavram olarak ele alınmıştır. “Kanallar arasında ortak bilgi” (Reese, 1983, s. 2) olarak tanımlanan Gİ artıklık, tek bir kanaldan sunulduğunda anlaşılabilirken aynı ya da benzer bilginin iki ayrı kanaldan sunulmasıdır. Kanallararası uyum denildiğinde ise görsel ve işitsel iletiler arasında bulunan anlamsal bir uyumluluk veya uyumsuzluk ilişkisi anlaşılmaktadır (Grimes, 1990). Deneysel bulgulara göre, işitilen haber metniyle görüntüler artıklık içinde olup birbirlerini pekiştirdiğinde, iletinin doğru anımsanması yükselmekte ve yanlış anımsanması düşmektedir. Haber metni, sözcüğü sözcüğüne altyazı biçiminde görsel kanaldan da sunulduğundaysa öğrenme düzeyi ya etkilenmemekte ya da düşmektedir (Reese, 1983, s. 12). Bu nedenle, sözel içerikle doğrudan uyumlu görüntülerin seçilerek anuyumlu biçimde sunulması ve altyazı içeriğinin haberin kilit noktalarıyla sınırlı tutulması önerilmiştir (Reese, 1983, s. 13).

Bir başka deneysel çalışmada, iletişim kanalları arasında farklı düzeylerde artıklık içeren (dış sesle verilen) haberleri izleyen üniversite öğrencilerinin işitsel ve görsel anımsama düzeyi ölçülmüştür. Yüksek artıklık söz konusu olduğunda, bilgi almak için işitsel kanala odaklanılmaktadır. Bu da işitsel anımsamayı ve haberi anlama düzeyini yükseltmektedir. Düşük artıklık durumunda ise -yani görüntü ve ses arasında uyumsuzluk söz konusu olduğunda- tam tersine görsellere odaklanılmakta ve görsel anımsama düzeyi yükselmektedir (Drew & Grimes, 1987). Kanallararası uyumla ilgili bir başka deneydeyse görüntülerle uyum sağlayacak biçimde yazılmış haber metinlerinin, haberin anımsanma düzeyini yükselttiği anlaşılmıştır. Haberin sözel içeriğini betimleyip örneklendiren ve anafikri vurgulayan görüntüler de anımsamayı olumlu yönde etkilemektedir. İşitsel-sözel öğelerle doğrudan bağlantılı olmayan görüntülerinse anımsamaya olumlu bir etkisi bulunmamaktadır (Brosius, Donsbach, & Birk, 1996).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda TV haber ekranlarının izleyici üzerindeki etkisi de irdelenmiştir. Haber ekranlarındaki kuşak yazı ve akaryazıların etkisinin ölçüldüğü bir göz izleme deneyinde, üç farklı ekran tasarımı (standart ekran, akaryazılı ekran, kuşak yazı ve akaryazılı ekran) değerlendirilmiş; ekran tasarımının ilgi merkezlerine yönelen durma süresi dağılımını etkilediği bulunmuştur.⁴ Haberin kilit noktaları kuşak yazıda verildiğinde bu noktalar daha fazla anımsanırken haberin öteki ayrıntılarıysa daha az anımsanmaktadır (Josephson & Holmes, 2006).

Yine göz izleme yönteminin kullanıldığı bir çalışmada, ekrandaki ilgi merkezlerinin izleyicilerin haberin iletisini çözmelerindeki etkisi araştırılmıştır (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016). Bu beş ilgi merkezi şunlardır: (i) spiker (sol yan), (ii) logo (sol üst köşe), (iii) haber başlığı (ekranın (alt) üçte birlik bölümü), (iv) bölünmüş ekranda imge (sağ yan, spikerin omzunun üstü) ve (v) altyazı (hareketsiz, 8 saniye süreli). Sadece spiker görüntülendiğinde ortalama durma süresinin %64,3'ü spikerin yüzüne bakılarak geçirilmektedir. Öteki ilgi merkezleri görüntülendiğindeyse bu oran %34,1'e düşmektedir (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016, s. 75). "Kırlı" ekranlarda yer alan ilgi merkezlerine ayrılan ortalama durma süresi oranı, sırasıyla logo için %1,4, haber başlığı için %5,4, bölünmüş ekranda imge için %7,4, altyazı için %15,3 ve spikerin yüzüyle üst bedeni için toplam %41 olarak ölçülmüştür (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016, s. 76, Şekil 6).

Aynı çalışmada, ilgi merkezi sayısı, altyazıda artıklık düzeyi ve haber iletisinin anımsanma oranı arasındaki ilişki de ölçülmüştür (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016, s. 77-78). (5 ilgi merkezi bulunan) giriş bölümünde, yüksek (sözel) artıklık gösteren altyazı söz konusu olduğunda, ortalama doğru anımsama oranı %43,4'tür. Bu oran, orta düzeyde artıklıkta %30, hiç artıklık olmadığında ise %46,3'tür (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016, s. 78, Tablo 5). (Spiker, altyazı ve logonun görüldüğü) gövde bölümünde ise yüksek artıklık, anımsama oranını %90'a yükseltmektedir. Bu oran, orta düzeyde artıklık için %58,8 iken artıklık söz konusu olmadığında ise %48,8 olarak gerçekleşmektedir. Özetle, çok sayıda ilgi merkezinin bulunması görsel dikkati dağıtmakta; bu da işitsel bilginin işlenmesini engellemese de iletinin anımsanma oranını düşürmektedir (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016, s. 79).

Aşağıdaki bölümlerde örneklemdaki haberlerden yola çıkılarak erişilebilirlik düzeyi irdelenecek ve herkes için daha erişilebilir haberler için kanallararası uyum ve Gİ artıklıktan yararlanılabileceği ileri sürülecektir.

2. ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİ, YÖNTEM VE VERİ ÇÖZÜMLEMESİ

Bu çalışmada, erişilebilirlik açısından birbirlerinden farklılaştıkları düşünülerek seçilen 20 haber, nitel veri çözümlemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir.⁵ Örneklemdeki haberler, 24 Temmuz- 7 Ağustos 2019 arasında çeşitli medya kuruluşlarına ait 15 farklı TV kanalı tarafından yayınlanmış olup ses ve görüntü olarak kaydedilmiştir (Bkz. Ek).

Konu çeşitliliği gözetilmişse de spor ve hava durumu haberleri dışarıda bırakılmıştır.⁶ Haberlerin çoğu giriş ve gövdeden oluşmakla beraber (i) gazete okuma (H8), (ii) canlı yayında doğaçlama anlatım (H11) ve (iii) sadece gövdeden oluşan (“Haber öncesi: İnsana dair herşey” başlığı altında sunulan) paket (H14) gibi haber üretim zamanı ve nitelikleri bakımından farklılaşan örneklerle de yer verilmiştir. Ayrıca, birtakım sayısal değerlerin aktarıldığı 3 ekonomi haberi bulunmaktadır: (i) (haber bülteni sırasında) stüdyo dışındaki uzman konuşun (önhazırlıklı) canlı anlatımı (H2), (ii) ekonomi konusunda uzmanlaşmış program sunucusu (H7), (iii) hem anlatım hem okuma yapan spiker (H10).

Giriş bölümlerinde spikerlerin biçimi farklılık göstermektedir: (i) metni hiç yorum yapmadan teleprompter aygıtından okuyan spiker (H12), (ii) girişte ve/veya gövde sonrasında yorum yapan spiker (H1, H16), (iii) metni okurken öznel değerlendirme gösteren mimik ekleyen spiker (H5, H6, H9), (iv) metni okurken öznel değerlendirme gösteren dildışı ses ekleyen spiker (H5), (v) yorum yapmayan ama haberi izleyiciye konuşma diliyle anlatan spiker (H4, H17, H18, H19, H20). Gövdelerde de kadın (K) ve erkek (E) sesleriyle farklı sunuluş seçenekleri görülmektedir: (i) sadece dış ses anlatım (H1, H3, H12, H15, H16), (ii) sadece muhabir (H13), (iii) dış ses ve görüşme (H17, H18, H20), (iv) dış ses (üstten konuşma) (H6, H19), (v) dış ses, muhabir ve görüşme (H5, H6) ve (vi) dış ses, muhabir, görüşme ve uzman konuk (H9).

Haberlerin çözümlenmesi aşamasında, işitsel kanaldan sunulan sözel ve sözsüz göstergelerin saptanması için kayıtlar kulaklıkla dinlenilerek bütün konuşma sesleri çevriyazıya dönüştürülmüş; öteki sesler de ayrıntılı bir biçimde kaydedilmiştir. Görsel kanaldan sunulan göstergelerin saptanması içinse kayıtlar izlenerek hareketli/hareketsiz imgelerle yazılar not edilmiştir. Elde edilen bütün veriler, görsel ve işitsel göstergeler arasındaki anuyumu da genel olarak anlaşılacak biçimde bir *Excel* çalışma sayfasında toplanmıştır.

2.1. İşitsel-Sözel Göstergeler

TV’de bilgi aktarımının temel aracı olan işitsel-sözel göstergelerin başında, haber üretiminde görev alanların ve görüşükleri kişilerin konuşmaları gelmektedir. Bu da haber metninin yazılmasında dil kullanımının, haberin sunulması sırasında da sese yansıyan farklı dilsel ve kişisel özelliklerin (örn. şive, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi) haberi etkilemesi anlamına gelmektedir. (1)’deki (gazeteci kökenli) spiker, girişin bir bölümünde ve gövde sonrasında esprili bir sokak diliyle (örn. *denemiş menemiş falan*) habere kendi yorumunu katmıştır.⁷ (2)’de de (yine gazetecilik geçmişi bulunan) spiker, izleyiciyle söyleşip dertleşir gibidir.

- (1) Spiker: ... O hani Bastille günü dedikleri günde Fransa'da elinde makinalı tüfekte şov yapmıştı. Çok gaza geldi. Dedi ki "ben buradan" dedi "bir çıkarım" dedi "İngiltere'ye de giderim" dedi "Manş Denizi üzerinden". "Yapar mısın?" "Vallahi yaparım." dedi. Yola çıktı ama olmadı.

[Gövde]

Spiker: Olmadı da olacak. Hem de öyle bir olacak ki. Herhalde yani on sene sonra falan. Bugünlerde bu denemelerin falan haberlerini geri dönüp izlediğimizde çok güleceğiz yani. A adam onu denemiş menemiş falan diye. On sene sonra kimbilir neleri konuşuyor olacağız. Hiç de uzak bir gelecekte söz etmediğimiz herhalde farkındasınız. (H1)

- (2) Spiker: 1 milyar 700 milyonluk bir rakamdan bahsediyoruz. Ve nerelere gittiği belli değildi bu rakamın. Evet şimdi yavaş yavaş ortaya çıkıyor. İştiraklere aktarılmış o rakam. Ama niçin 23 Haziran'dan önce, neden Temmuz katkı payı ilk kez tarihinde Haziran'da verildi? Bu soruların yanıtları olsa bile kağıda dökülemiyor diyelim. (H16)

(1) ve (2)'de 1. çoğul kişi (*güleceğiz, bahsediyoruz, diyelim*) ve 2. kişi (*farkındasınız, (21)'de biliyorsunuz*) eylem çekimiyle izleyiciyle bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Bunu yapmanın bir başka yolu da hitap ifadeleri kullanmaktır: ((3)'te *sevgili seyirciler*, (4)'te *efendim*). (5)'te de ilgi çekmek için izleyicilerin bir bölümüne hitap edilmiştir. (6) ve (7)'de izleyiciyle bağ kurma çabası içindeki muhabir, görüştüğü afetzedelerle yakınlık kurarak sorunlarını dile getirmeleri için onları yönlendirmeye çalışmaktadır. Bunu hem sözcük seçimi (*teyzem, teyzeciğim*) hem de beden diliyle ((7)'de mikrofon uzattığı kendisinden kısa boylu hanıma doğru eğilerek ya da (6)'daki hanımın sırtına dokunarak (Şekil 1a)) sağlamaktadır.

- (3) Spiker: Evet diyelim ve ... gazetesini geride bırakalım sevgili seyirciler. (H16)
- (4) Spiker: Okumanın, öğrenmenin ve kendini geliştirmenin yaşı yok efendim. İşte bunu kanıtlayan bir haber var şimdi sırada. Balıkesir'de yaşayan ..., gençliğinden beri hayal ettiği ehliyete tam 64 yaşında kavuştu efendim. (H4)
- (5) Muhabir: Kahveseverler dikkat. (H9)
- (6) Muhabir: Teyzeciğim kaç gün geçmiş. Hâlâ oluk oluk çamur akıyor. Kolay gelsin teyzem.

Kadın: Allah razı olsun. (H5)

- (7) Muhabir: ... Teyzeciğim çok zor. Yani her gün bu suları taşıyıp hâlâ çamuru da çıkartamamışsınız evden.

Kadın: Yok yavrum be. ... (H5)

Haber metinlerinde dilin özensiz bir biçimde kullanılması iletinin doğru ve yansız aktarımını etkileyebilir. (8)'de 1071 akademisyenin imzaladığı bildiriye ilişkin olanaksızlık/yasaklama kiplik ayrımı (*değerlendirilemez*) yerine (girişte) genelleme anlamı (*değerlendirilmez*) iletilmiş; *denildi* ifadesiyle de bu yanlış aktarım perçinlenmiştir. (9)'daki muhabir de kendi sözcükleriyle verdiği özeti AYM'nin basın duyurusundan alıntıymış gibi

sunmuştur. (10)'daki spikerse dil kullanımı konusunda daha özenli olup (kurban pazarına boğanın sahibi götürülüyormuş gibi) yanlış anlaşılabilir yanıtı kesip tümceyi yeniden kurmuştur.

(8) Spiker: Bildiride “terörle mücadele ettiği için devleti suçlayan açıklamalar yapmak dünyanın hiçbir ülkesinde ifade özgürlüğü olarak değerlendirilmez” denildi. [...]

Dış ses: “Terörle mücadele ettiği için devleti suçlayan açıklamalar yapmak dünyanın hiçbir ülkesinde ifade özgürlüğü olarak değerlendirilmez” dendi. (H12)

(9) Muhabir: Ancak "Yüksek Mahkeme'nin bildirisinin içeriğine katıldığı anlamına gelmez" denildi. (H13)

(10) Spiker: Kurban Bayramı yaklaşırken şimdi sizlere kurbanı dair manzaraları aktarmaya başlayacağız. ...'de kurban pazarına götürülen sahibinden- sahibinin elinden kaçan boğa ortalığı tam anlamıyla birbirine kattı. (H20)

İşitsel-sözel göstergeler arasında yer alan yabancı dildeki konuşmalar Türkçeye çevrilerek üstten konuşma yöntemiyle seslendirilmiştir (H6'da maden şirketinin yöneticisi; H19'da Birleşik Krallık başbakanı). Bu konuşmaların kendileri de görüntülenmektedir. H3'teyse yabancı kaynaklı görüntülere eşlik eden özgün dış ses anlatım ne Türkçeye çevrilmiş ne de sesi kısılmıştır. Konuşmaların görünmediği ya da ses niteliğinin düşük olduğu durumlarda konuşmaların haber içeriğini destekleyip desteklemediğine bağlı olarak çevriyazı eklenebilmektedir. (11)'de yayında işitilen sloganın ilk tümcesi altyazı olarak verilmiştir.⁸ H20'deyse boğayı yakalamaya çalışanların sesleri çekim sırasında doğal ses olarak kaydedilmiş olup anlaşılmayan konuşmaları yazıya aktarılmamıştır. Şarkı sözleri de işitsel-sözel göstergeler arasında yer almaktadır. (12)'de yayında işitilen türkü için altyazı eklenmemiş; söyleyenler de görüntülenmemiştir. H14'teki havuz ortamında da doğal ses olarak sözlü arabesk müzik işitilmektedir.

(11) Havama, suyuma, toprağıma dokunma. Katil ... Kaz Dağları'ndan defol. (H6)

(12) Yiğidim aslanım burada yatıyor. (H6)

Görme engeli olanların TV'ye erişimi için gereken, betimleyici işitsel-sözel göstergelerin görüntülerle uyumlu biçimde yayına verilmesidir. (13), (14) ve (15)'te bu koşul sağlanmıştır. (13)'teki görüntü kolaylıkla zihinde canlandırılabilir.⁹ (14)'te Milli Savunma Bakanlığı tarafından medya kuruluşlarına ulaştırılan fotoğraflar dışında bir görüntü/içerik olmadığı için spiker, stüdyo ekranındaki fotoğrafı betimleyerek doğaçlama haber üretmektedir. (15)'te ise görüşülen kişi, (yayına da verilen) işyerinin güvenlik kamerası kayıtlarında gördüklerini ayrıntılı bir biçimde aktarmaktadır.

(13) Muhabir: Şimdi ben kameraman arkadaşım ...'den rica edeyim. Yanımızda bir tablo var aslında vatandaşların daha iyi anlayabilmesi için. Bu tablo üzerinden tek tek anlatacağız. Ben hemen ...'e dönmek istiyorum. Sayın ... nedir bu tablonun detayları?

Uzman konuk: Şimdi burada bazı rakamlar görüyorsunuz.... (H2)

(14) Spiker: ... ayakta bir beyaz tahta önüne geçmiş. Tahtaya bir şeyler yazıyor. Belki kuvvet komutanlarından ya da komuta kademesinden aldığı bilgiler doğrultusunda. O bilgileri tahtaya geçiriyor. ... (H11)

(15) İş yeri sahibi: Birisi çöpü karıştırıyormuş gibi orada konteynırım. 2 kişi etrafı gözlüyor. 3. kişi arabada. 2 kişi de burada demir sopalarla dolabı söküyorlar yerinden. (H18)

(16)'daki görüntü içinse betimleme sunulmamış olup havuzun içindeki annesinin kucağında muhabirin uzattığı mikrofonu tutmaya çalışan bebeğin sesi de işitilmediğinden *bakın* sözcüğüyle kime gönderimde bulunulduğu tam olarak anlaşılmamaktadır.¹⁰ (17)'deyse *görüyorsunuz* sözcüğüyle gönderme yapılan *tohum*, önceki (dokunsal) deneyimlere dayanılarak zihinde canlandırılabilir (Şekil 1b). Genel izleyicinin de botanik uzmanı olmadıkça agave bitkisini tanıma olasılığı düşüktür.¹¹

(16) Kadın: En güzel tatil yeri bence. Bence mutlu. Bakın oynuyor. (H14)

(17) Kadın: Tohumları da var görüyorsunuz. Onlar yere dökülüyor. (H17)

Son olarak, işitsel-sözel göstergelerin görsel-sözel göstergelerle bağdaşıklık içinde anlaşılmasının gerektiği bir örnek olarak (18) verilebilir (Şekil 1c). Böyle bir durumda, levhadaki içeriğin görme engelliler için betimlenmesi gerektiği öngörülerek erişilebilirliği arttıracak bir tümce (örn. İnşaat sahasının çevresine çekilen tellere “tehlikeli” levhası asılmış.) eklenmelidir.

(18) Muhabir: İnşaat sahası tehlikeli belki ama asıl tehlike bundan sonra başlayacak. (H6)



Şekil 1/a, b, c: Sırasıyla H5, H17 ve H6'dan birer kare

2.2. İşitsel-Sözsüz Göstergeler

İşitsel-sözsüz göstergelerin bazıları çekimlerin yapıldığı ortamdaki doğal sesler olup bazılarıysa kurgu sırasında eklenmiştir. Doğal sesin kaynağı (insan, hayvan ya da nesne) her zaman görüntülenmese de örnek olarak H14'te eğlenen çocuk çığlıkları, H19'da başbakanın aracı geçerken işitilen alkış, ıslık ve deklanşör sesleri, H17'de cırcır böceği, H12'de trafik ve H1'de motor sesi verilebilir. Görüntüyle beraber eklenen seslere örnek olarak H9'daki (baklavaya dökülen) şerbet, (içinde patates kızartılan) yağ ve (bardağa dökülen) gazoz sesi verilebilir. H15'te de farklı haber ajanslarından alınmış görüntüler harmanlanarak güvenlik kamerası görüntülerine eşlik edecek biçimde iki el silah sesi eklenmiştir (24-27). Konuya bağlı olarak enstrümental müzik de eklenebilmektedir (H17'de neşeli bir melodi; H15 ve H18'de gerilim müziği).¹²

İnsan sesiyle verilen dildışı bilgi, kişisel özellikleri, sağlık durumunu ya da duyguları yansıtabilmektedir: boğumlama farklılıkları (H17'deki dış sesin /r/ sesini çıkaramaması,

H5'teki muhabirin burnunun tıkalı olması), hırıltı (H6'da yaşlı bir protestocunun sesi), gülme (H9), ağlama (H15) gibi. (19a)'daki spiker, yıldızla işaretli noktada (yaklaşık 800 saliselik) sessiz bir duraksamanın hemen ardından iç geçirmiştir (yaklaşık 200 salise).¹³ Hemen sonrasında, dış sesle verilen tümce işitildiği sırada da kayıp çocukların fotoğrafları görüntülenmiştir.

(19) Spiker: Afetin üzerinden * artık zaman geçmeye devam ediyor. 9. gün bugün ve sele kapılan 2 çocuk hâlâ aranıyor. Bulunamadı. ...

Dış ses: ... O kara gecede sele kapılan ...'dan da ...'den de hiçbir iz yok. (H5)

2.3. Görsel-Sözel Göstergeler

TV'de bilgi aktarımının bir başka aracı ise görsel-sözel göstergeler -yani ekranda görüntülen yazılardır. Bunlardan bazılarının içeriği değişmediği için (kanal ve haber ajansı logoları, kanal sloganı, program adı, sosyal medya adresleri) uzun süreli dikkat gerektirmemektedir. Bu tür yazılara örnek olarak canlı yayın bilgisi (H2, H7, H16, H17), güvenlik kamerasındaki tarih/saat bilgisi (H18), sokak levhaları, binaların (H10'da Standard & Poor's; H12'de T.C. Anayasa Mahkemesi) ve çevredeki nesnelere (H5'te su tankeri, H15'te çöp konteyneri) üzerindeki yazılar, yer bilgisi (H1, H4, H14, H15, H17, H18) de verilebilir. Öteki yazılarda belirli bir süre ekranda kaldıktan sonra başkalarıyla değiştirilmektedir (örn. altyazı). İçeriği güncellendiği için dikkat edilmesi gereken bu yazılara örnek olarak saat, döviz, altın ve borsa değerleri ve öteki yazı türleri (görüşmelerde net işitilmeyen/anlaşılmayan konuşmalar için çevriyazı (H4, H5, H14, H17); konuşanların (muhabir, uzman konuk) ad ve unvan/görevlerini belirtmek için kullanılan ekran başlıkları (H2, H9, H13, H14, H18)) verilebilir.

Yazılar, görsel özellikler, süre ve hareket gibi ölçütlere bağlı olarak kendi aralarında türlere ayrılabilir. Yazıların görüntülenme süresi, satır sayısı ve satır başına düşen karakter sayısı değişkenlik göstermekte olup okuma hızını etkilemektedir. Kullanılan yazı tipi, karakterlerin büyüklüğü ve rengi, metin kutusu kullanılıyorsa fon rengi ve saydamlık oranı, satırların hizalanması gibi görsel özellikler de önemlidir. Ayrıca bazı yazılar ekranda belirdikten sonra belli bir süre hareketsiz durup kaybolmaktadır (iki satırlık blok H1, H10, H11, H12, H13; (hızla sağa doğru dizilip duran) tek satırlık blok H17, H18). Aşağıdan yukarı doğru satır satır kayan (kayan altyazı) ya da sağdan sola doğru akan yazılar (akaryazı (H2, H5, H7, H8, H16, H19, H20)) da bulunmaktadır. İşitilen haber dışındaki haberlerin özetlerini içeren bu akaryazılar, hem dikkati bölmekte hem de görüntü-ses uyumsuzluğuna neden olmaktadır.

Bölünmüş ekranda (kelebek) bir metin kutusu içinde haberle ilgili kişi ya da belgelerden alıntılar ya da ek bilgi ve rakamlar sunulabilir. Haberi destekleyecek yeterli görüntü yoksa ya da görselleştirilmesi zor, soyut bir konuya yazılar arkaplanda bir görüntü ögesi olarak kullanılabilir. H12'de 1071 bildiri metninin ve imzalayanların listesinin kameraya alınmış görüntüsü, birkaç kez yukarı, sola ve geriye doğru kaydırılmıştır.

Yazıların niteliği, kanalların maddi olanakları, teknolojik altyapıları ve çalışanların mesleki becerilerinden etkilenmektedir. (20)'deki (kuşak yazının üst satırında yer alan ve tam 51 saniye boyunca fark edilmeyen) yanlış ifadenin düzeltilmiş halinin yayına verilmesi bile 14

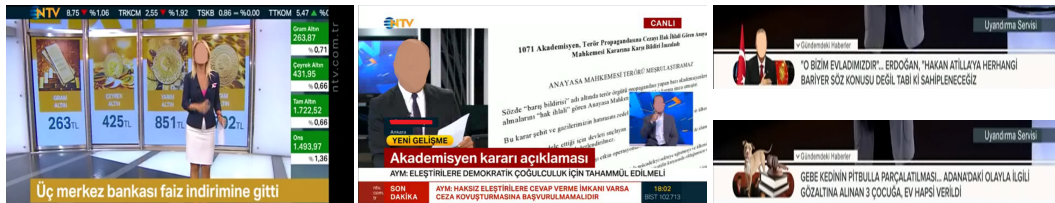
saniye sürmüştür. Çevriyazıların niteliği de değişkendir. H17’de haber ajansından alınan görüntülerdeki yazım yanlışlığı gözden kaçmıştır (Şekil 1b). (Ayrıca Şekil 2c-1’de *tabi*). H5’te şiveli konuşma ölçünlü dilde yazılıp noktalama işareti eklenirken H4’teyse neredeyse hiç noktalama işareti kullanılmamıştır.

(20) 1.7 MİLYARI BİR HAFTA TÜKKETİLER (H16)¹⁴

Konuşan kişiyle ilgili bilgi veren ekran başlıkları, söz konusu kişinin görüntüsünün hemen altında yer almalıdır. (Kullanılan yazılıma (kj) bağlı olarak) başlık sola yanaşırken konuşan kişinin görüntüsünün sağ yanda verilmesi, gözlerin ilgili kişiyi bulmak için ekranı taramasına neden olmaktadır (H9, H18). (21)’deyse görsel-sözel ve işitsel-sözel göstergeler arasında hem anlamsal hem de zamansal uyumsuzluk bulunmaktadır. Tümcenin yıldızla işaretli noktasından itibaren (bölünmüş ekranın sağ yanında) konuyla ilgisiz bir metin belirmektedir.¹⁵ İlgili olduğu haberin (sevkiyat) okunmaya başlamasından (ikinci yıldız) 20 saniye kadar önce yayına verilen bu metin, dikkati dağıtarak o sırada verilmekte olan haberin (faizler) anlaşılmasını güçleştirmektedir.

(21) Spiker: ... Amerikan Merkez Bankası da *31 Temmuz’da çeyrek puan faizleri indirebilir. ... *Bir gündem de biliyorsunuz ... (H7)

Ekranın yukarıda sözü geçen yazılarla doldurulması yalnızca işitme engeli olanlar için değil genel izleyici kitlesi için de güçlük yaratabilmektedir. Bu nedenle, haber metnini desteklemeyen görsel-sözel göstergeler ekranda tutulmamalı; aynı bilgi (aynı gösterge türüyle ama başka biçimlerde) yinelenmemelidir. H1’de program adı, sol üstte büyük, sağa yanaşık daha küçük ve arkaplanda 3 kez minicik olmak üzere aynı anda tam 5 değişik biçimde görülmektedir. H10’da da aynı bilgiler (örn. altın fiyatları) iki farklı biçimde verilmiştir (Şekil 2a). Aynı anda okunması gereken karakter sayısı bakımından da ortalama bir izleyicinin okuma hızı aşılmalıdır.¹⁶ H13’te okunması gereken karakter sayısı toplamının, sıradan izleyicinin okuma hızını aştığı kestirilebilir (Şekil 2b). (Görüntü ögesi olarak arkaplanda verilen metin dışında tutulsa bile) logo, saat, borsa rakamları, “canlı”, “son dakika” ve “yeni gelişme” ibareleri, muhabirin adı ve yeri, kanalın internet adresi ve (kuşak yazı ve akaryazı içinde olmak üzere) 4 satırlık yazıdan oluşan tek bir ekran görüntüsünde rakamlar hariç toplam 217 karakter bulunmaktadır.



Şekil 2/a, b, c-1/c-2: Sırasıyla H10, H13 ve H1’den kareler

2.4. Görsel-Sözsüz Göstergeler

Örneklemede yer alan görsel-sözsüz göstergelerin çoğu, doğal olarak hareketlidir. Az sayıdaki hareketsiz imge arasında H15'te kanalın yazısız logosu, H9'da mide ve yemek borusunun grafik çizimi ve çeşitli fotoğraflar (H19'da Kraliçe ve yeni başbakan tokalaşırken, H5'te kayıp çocuklar ve yakınları) sayılabilir.

İlginç bir uygulama olarak H1'deki (16 saniyede bir değişen iki satırlık blok altyazıdan oluşan) haber özetlerine eşlik eden küçük imgeler anılabilir (Şekil 2c). Bunların çoğu, haberin öznesi olan kişilere ait kesilip küçültülmüş fotoğraflardır (örn. sözleşmesi uzatılan profesyonel bir basketbolcunun atış yapmak üzereykenki fotoğrafı). Ötekilerse çağrışım yaratabilecek imgelerdir (Uluslararası Şampiyonlar Kupası logosu; Şekil 2c-2'de köpek, kalın kitaplar ve tokmak). Bu imgelerin olumlu yanı, okuryazarlık düzeyi düşük izleyicilerce de anlaşılabilmesidir. Bu uygulamanın olumsuz yanısıra yeterince belirgin olmayan hareketsiz imgeyle haber içeriğinin anlamsal bir etkileşime girecek olması ve izleyicide oluşabilecek izlenimlerin denetlenemeyecek olmasıdır. Haberle imgeler arasındaki bağın doğru anlaşılması için haber özetinin okunması gerekmektedir. Şekil 2c-1'de T.C. Cumhurbaşkanı'nın Türk bayrağı ve Cumhurbaşkanlığı forsunun yanında sağ elini kalbinin üzerine götürmüş gülümseyen arşiv fotoğrafı, verilen alıntıyla uyumludur. Londra'da saldırıya uğrayan milli futbolcunun sahada formasıyla gülümsediği fotoğrafıysa doğru bir seçim olmayabilir. Şekil 3a'da da buna benzer ironik; hatta akraba ve yakınlar açısından yaralayıcı bir durum ortaya çıkmıştır. Maktulun kahve içerken gülümsediği eski bir fotoğrafı tam 5 kez verilmiştir (önce tanığın, sonra ağlayan bir kadının sağ yandaki görüntüsüyle beraber bölünmüş ekranın sol yanında; olay anını kaydeden güvenlik kamerası görüntüleriyle beraber sağ yanda).



Şekil 3/a, b, c: Sırasıyla H15, H1 ve H14'ten birer kare

Hareketli görsel-sözsüz göstergelere örnek olarak spiker ve muhabirlerin beden dili verilebilir. Özellikle beden diliyle işitsel-sözel göstergeler arasında anlamsal bir bağ kurulması, erişilebilirliği arttırabilir. H1'de spiker (1)'de *tüfek* derken eşzamanlı olarak iki eliyle bir tüfek tutarmış gibi yapmaktadır (Şekil 3b). H9'da da muhabir *Kemerler de fazla sıkılmamalı*. derken elini kendi kemerine götürmüştür. H5'teki muhabirin konuştuğu kişinin sırtına dokunması (Şekil 1a) ve H19'daki spikerin (22)'deki sözleriyle anuyumlu olarak eliyle stüdyo ekranındaki fotoğrafı işaret etmesi izleyicilerin dikkatini yönlendirebilecek hareketlerdir. H8'de spikerin gazete okurken yaptığı el hareketleri ya da ceketini düzeltmesi ise anlam taşımayan beden dili kullanımı örneğidir.

(22) Spiker: ... İngiltere'nin yeni başbakanı olarak göreve başladı. (H19)

Hareketli görsel-sözsüz göstergelerin çoğu, olay yerinde çekilmiş videolar olup çözünürlük ya da boyut bakımından farklı niteliktedir: (logosu kapatılmış) haber ajansından

alınmış görüntü (H1); (yanları buzlanmış) kaynağı belli olmayan (H1) ya da yabancı TV yayınından kaydedilmiş görüntü (H6); (üzerinde silinmeyen zaman kodları ve tarih bilgisi bulunan) güvenlik kamerası görüntüleri (H15, H18) gibi. Eldeki görüntüler niteliksiz ya da çok kısa olduğunda çeşitli yöntemlerle farklılık yaratılmaya çalışılmaktadır. H14'te çekimler arası geçişlerde parlayan yıldız efekti uygulanmıştır (Şekil 3c). H15'te ise dikkati yönlendirmek için olay anının görüntüsü hareketli kırmızı-beyaz renkli çember içine alınmıştır. Bazen de bulanıklaştırılmış görüntüler hareketli bir kırmızı okla (Şekil 3a) işaretlenmektedir.¹⁷ Olay yerinden güncel ve nitelikli görüntü elde edilemediğindeyse konuyla kısmen ilintili arşiv görüntüleriyle yetinilmektedir: H2'de matbaada banknotlar; H3'te boşanan kişilerin önceki konferans, tören ve görüşmelerden harmanlanmış görüntüleri; H10'da yabancı borsa çalışanlarının bilgisayar ekranlarındaki rakam ve grafikler; H16'da belediye başkanının bir konferansta kullandığı ("vergi ve maaşlar için kasada kuruş bırakılmamış" yazan ve yeterli karışıklık olmadığı için çok zor okunan) bir yansı, bir cami inşaatı, bir otoyol kavşağı ve site maketi görüntüleri ile tarihi yarımada ve Boğaziçi'nin panoramik çekimleri gibi.

Arşiv görüntülerinin güncel içerikle bir arada sunulmasıysa yayıncıların ideolojik duruşlarıyla ilgili sezdirimler doğurabilmektedir. H12'de (AYM'nin hak ihlali kararını eleştiren) 1071 bildirisine ilgili içerik, barış bildirisini imzalayan bazı akademisyenlerin 2016'da tutuklanmadan önce sağlık kontrolüne getiriliş görüntüleriyle eşlenmiştir. H13'te de muhabir AYM'nin kararla ilgili basın duyurusundan bahsederken (i) AYM binası, (ii) hastaneye getirilen akademisyenler ve (iii) 1071 metniyle imzalayanların adlarının kameraya alınmış görüntüleri 3 kez bu sırayla yinelenmiştir.

Eldeki görüntülerin yinelenmesi yalnızca H12 ve H13 gibi görselleştirilmeye uygun olmayan soyut konular için başvurulan bir yöntem değildir (24-27). Ancak, iletinin doğru aktarılması için görsel-sözsüz göstergelerin öteki işitsel ve görsel göstergelerle anlamsal ya da zamansal bir uyumluluk içinde sunulması çok önemlidir. H4'te haberin öznesi hanımın arabasının direksiyonunda ya da sürücü belgesini tutarken görüntülenmesi ya da H14'te rafting yapanların görüntüsünün *TERÖR BİTTİ, HUZUR GELDİ!* altyazısıyla eşlenmesi iletiyi pekiştirmektedir. Göstergelerarası bağdaşıklığın anlamlandırılabilmesi için de hem uygun çekim teknikleriyle izleyicilerin dikkatinin yönlendirilmesi hem de anuyumluluk sağlanması gerekmektedir. H20'teki boğa, defalarca kafasına bez torba geçirilip boynuna ip bağlanmış halde görüntülenmektedir. Ancak, çekimlerin birçoğunda ilgi merkezinde boğa değil onu zaptetmekte zorlanan kişiler olduğu için ve boğanın sahibi (23)'teki tümceyi söylerken tam ekranda omuz plan çekimle verildiğinden haberi dikkatle izlemeyenler söz konusu eziyetin ciddiyetini anımsayabilir.

(23) Boğanın sahibi: ... Zorla şorla bir bir şekilde bunu arabaya koyduk. Biraz eziyet verdik hayvana ama yapacak bir şey yok. (H20)

3. KANALLARARASI UYUM, GÖRSEL-İŞİTSEL ARTIKLIK VE DAHA ERİŞİLEBİLİR HABERLER İÇİN BAZI ÖNERİLER

Yukarıdaki bölümlerde TV haberlerindeki görsel ve işitsel kanallardan sunulan sözel ve sözsüz göstergeler ayrıntılarıyla çözümlenmiştir. Bu bölümde ise araştırma bulguları, sırasıyla sağır, görme engeli olan ve işitme engeli olan izleyicilerin erişilebilirlik gereksinimleri açısından değerlendirilecek ve haber üretiminde kanallararası uyum ve görsel-ışitsel artıklıktan yararlanılarak daha erişilebilir haberler elde edilebileceği savunulacaktır.

3.1. Sağır İzleyiciler İçin Erişilebilirliğin Arttırılmasına Yönelik Öneriler

Örneklemdaki haberler arasında Türk İşaret Dili'ne (TİD) (eşzamanlı olarak) çevrilerek yayınlanan tek haber H13'tür. Ancak, çevirinin nitelikli olduğu ve işitsel içeriğin doğru ve eksiksiz aktarıldığı varsayılsa bile çevirmenin görüntüsü beklenenden çok daha küçük ve ekran birçok başka görselle dolu olduğundan (Şekil 2b) işaretlere odaklanmak kolay olmayacaktır. RTÜK yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle beraber ulusal yayın lisansına sahip kanallarda açık TİD çevirisi hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Bu hizmete ilişkin şu koşullar öngörülmüştür: "işaret dili çevirmenine yeşil perde veya mavi ekran uygulaması ile ekranın en az sekizde biri ölçülerinde yer verilmesi, çevirmenin bel plan görüntüsünün ekrana getirilmesi" (Madde 8 (1)). Bir başka deyişle, bel plan çekilen çevirmenin görüntüsü *Chroma key* tekniğiyle ana ekran görüntüsü üzerine bindirilmeli ve toplam ekran alanının en az %12,5'ini kaplamalıdır. Bu koşulların sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmek amacıyla en beğenilen ilk 6 kanalın (sırasıyla ATV, TRT, Fox TV, Star TV, Kanal D ve Show TV) (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 52) 29 Şubat ve 3 Mart 2020 tarihli ana haber bültenleri incelenmiştir.



Şekil 4/a, b, c; ç, d, e: Çeşitli kanalların ana haber bültenlerinden birer kare

Çevirmenlerin bazıları ayakta bazılarıyla oturmakta olup sadece Şekil 4a ve 4c'de bel çizgisi görünmektedir. Şekil 4b, 4e ve 4ç'de el ve ön kol tam olarak görülebilirken Şekil 4d'de eller zaman zaman görüntü dışı kalmaktadır. Yeşil perde uygulanan Şekil 4a, 4b ve 4c'de çevirmenin kapladığı alan, toplam ekran alanının sırasıyla %2,67'si, %2,15'i ve %2,49'udur.

Resim içinde resim (PIP) uygulanan Şekil 4ç, 4d ve 4e’deyse çevirmenin içinde görüntülediği kutu sırasıyla ekranın %3,69’u, %2,81’i ve %4,16’sı büyüklüğündedir.¹⁸ Çevirmen görüntüsünün büyüklüğü, özellikle mimikleri, yüz ifadesini ve dudakları okumak açısından önemlidir.

Genel olarak, çevirmenin desensiz, koyu renk ve tercihen ön kolu açıkta bırakan bir giysi giymesi beklenmektedir. Bu açıdan, Şekil 4b’deki çevirmenin giysisinin rengi uygun değildir. PIP uygulamalarında da çevirmenin ten rengi ve giysisiyle yüksek kontrastlık oluşturan düz bir fon, görünürlüğü arttırabilmektedir. Çevirmenin niteliği açınsansa haber metninin seslendirilme hızı ve bilgi yoğunluğu çok önemlidir. TİD’de özgül işareti bulunmayan yerli ve yabancı kişi, yer ve kurum adları için parmak abecesi kullanılmaktadır. Ancak, parmak abecesiyle aktarılan içerik, hem izleyici açısından okuma zorluğu yaratmakta hem de çevirmenin işitilen metnin hızına yetişmesini güçleştirerek bazı noktaları atlamasına neden olmaktadır. Bu sorunu çözmek için bu tür bilgiler (gönderimde bulunulan varlığın görseliyle anuyumlu biçimde) altyazıda verilerek artıklıktan ve göstergelerarası bağdaşıklıktan yararlanılabilir. Bunun işe yarayabilmesi içinse çevirmene hem haber metnini hem de (sunuluş sırası da içinde olmak üzere) görselleri canlı yayın öncesinde inceleme olanağı tanınmalıdır. Böylece sözel içerik işitildiğinde çevirmen parmağıyla işaret ederek ya da bedenini görselin bulunduğu yöne çevirerek izleyicilerin dikkatini yönlendirebilir. Bu yöntem görsel öge olmadan yorumlanamayan *bu, şurada, bakın* gibi gösterimsel ögeler ve tablo halinde verilen sayısal değerler için de başvurulabilir.

3.2. Görme Engeli Olan İzleyiciler İçin Erişilebilirliğin Arttırılmasına Yönelik Öneriler

Herhangi bir haberin temelini işitsel-sözel içerik oluşturduğundan TV haberleri genel olarak görme engeli olanlar açısından büyük ölçüde erişilebilir sayılabilir. Günlük gazetelerin okunduğu programlar da bu açıdan yararlıdır (H8). Bu çalışmanın kısıtlı kapsamında hava durumu ve spor haberlerine yer verilememiştir. Ancak, birçok kanalda hava durumu raporlarında görsel olarak verilen bilgiye (örn. üstüne şimşek, altına su damlaları çizilmiş bulut) eşlik eden işitsel-sözel içerik (örn. *gökgürültülü sağanak yağışlı*) sunulmaktadır. Eşzamanlı olarak radyodan da yayınlanan spor programları dolayısıyla, deneyimli spor spikerleri sesli betimleme işlevi taşıyan bir anlatım biçimi benimsemektedir. Güncel piyasa ve döviz rakamları da seslendirildiğinden (H2, H7, H10), RTÜK yönetmeliğindeki bilgi ekranlarının seslendirilmesine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirildiği sonucuna varılabilir.

Örneklemdaki haberler açısından (H2, H11) çoğu spiker ve muhabirin görsellerin betimlenmesi gerektiğinin bilincinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıca hizmet-içi eğitim verilerek farkındalık ve beceri düzeyi geliştirilebilir.¹⁹ Böylece görsellerle bağdaşıklık içinde anlaşılması gereken ifadeler daha erişilebilir kılınabilir (18); ekran başlıklarındaki ad, görev/unvan, vb. içeriğın de seslendirilmesi sağlanabilir.

3.3. İşitme Engeli Olan İzleyiciler İçin Erişilebilirliğin Arttırılmasına Yönelik Öneriler

Örneklemdaki çoğu haber, işitme engeli olan izleyicilerin gereksinimleri açısından yeterli erişilebilirlik düzeyinde değildir. Haberin iletisini açıklayabilecek nitelikte görsellerle ilişkin bir talep dile getirilmiş olmasına karşın RTÜK yönetmeliğinde bu talebin karşılanmasına yönelik herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durum, söz konusu talebin haber üretimi bağlamında tanımlanıp somutlaştırılmasının güçlüğünden kaynaklanmış olabilir. Anlam-yapım sürecinde göstergelerin kanaliçi ve kanallararası etkileşimini denetim altında tutmak, çeşitli bilgi, beceri ve yetkinliklerin bir arada kullanıldığı bir alan uzmanlığı gerektirmektedir. Yer kısıtı nedeniyle, kanallararası uyum ve Gİ artıklığın bu süreçteki önemine dair tek bir örnekle yetinilecektir.

İşitme engeli olanlar için daha erişilebilir haber elde etmenin birinci yolu, haberle sadece doğrudan bağıntılı olan görsel-sözsüz göstergeleri seçerek doğru anlamlandırılacakları biçimde sıralamaktır. (Girişi 10 sn., gövdesi 80 sn. süren) H15'te dört ayrı görüntü bulunmaktadır: (i) (yaklaşık 10 saniyelik) güvenlik kamerası kayıtlarında kadını kovalayıp vuran eski koca, (ii) çöp konteynerinin yanında ağlayan kadın, (iii) (birkaç farklı plan ve açıdan çekilmiş) cesetlerin başında çalışan görevliler ve (iv) olayı aktaran tanık. (Doğal olarak görüntü-ses uyumu bulunan) tanıkla görüşme dışındaki görüntüler, gövde boyunca 5'er kez yinelenmiştir. Bunun sonucu olarak haber metniyle görüntü ve sesler arasında anuyumluluk çoğu zaman sağlanamamıştır. Ağlayan kadının görüntüsü 3 kez sessiz ve 2 kez doğal sesiyle verilmiş ve sadece (24)'te (75. saniyede; 4. kez) verildiğinde görüntü-doğal ses-dış ses anlatım arasında uyum sağlanmıştır.

Haberin dramatik yönünü güçlendirmek için eklenmiş 2 el silah sesi de (22. sn. ve 55. sn.) önce (25)'teki tanığın verdiği bilgiyle sonra da (26d)'deki altyazıyla çelişmiştir. (26d)'teki altyazı metni, (27)'deki (56. saniyeden itibaren işitilmeye başlayan) tümcelerle anuyumlu olarak verilmiş ve yıldızla işaretli noktada yerini (26e)'deki metne bırakmıştır.²⁰

- (24) Dış ses: Korkunç haberi alan ...'ın yakınları sinir krizi geçirdi.
- (25) Tanık: Sesi duydum, çıktım. 5-6 kez ateş ettiler.
- (26) a. ESKİ KOCA DEHŞETİ (4.-29. sn.)
b. PUSU KURUP EVDEN ÇIKMASINI BEKLEDİ (30.-46. sn.)
c. HAKKINDA UZAKLAŞTIRMA KARARI VARDI (47. -55. sn.)
d. 5-6 EL ATEŞ ETTİ (56.-70. sn.)
e. TABANCAYI BAŞINA DAYAYIP TETİĞİ ÇEKTİ (70.-78. sn.)
f. ESKİ KOCA DEHŞETİ (79.-89. sn.)
- (27) Dış ses: ... işe gitmek için evden çıkmış yürüyordu. Tabancayla üstüne doğru koşan gözü dönmüş adamı farkedip kaçmaya çalıştı ama başaramadı. Talihsiz kadın olay

yerinde hayatını kaybetti. Gözü dönmüş eski koca tabancayı * bu kez başına dayadı ve bir kez daha tetiğe bastı.

Kısacası, görsel ve işitsel kanallardan sunulan göstergelerin anuyumlu ve birbirlerinin anlamını bütünleyecek biçimde sunulması -yani kanallararası zamansal ve anlamsal uyum sağlanması- haberi yalnızca duyuşsal engeli olan izleyiciler için değil genel izleyici kitlesi için de daha erişilebilir kılacaktır. İşitsel-sözel öğelerle ilintili olmayan görüntülerin anımsamayı olumlu yönde etkilemediği unutulmamalıdır (Brosius, Donsbach, & Birk, 1996). Bu konuda yapılabilecek en etkin iyileştirme, işitsel-sözel içeriği destekleyen görsel-sözsüz göstergelerin çoğaltılmasıdır (H9'daki hekim, reflünün nedenini açıklarken görüntülenen mide ve yemek borusu çizimi). Yerini tuttuğu varlıkla ikonik bağ kurabilen, stilize edilmemiş bu tür göstergeler, evrensel bir dil olarak her eğitim düzeyindeki kişi için erişilebilir sayılabilir.

Daha erişilebilir haber üretmenin ikinci yolu ise haberin anafikrini aktaran görsel-sözel içeriği, okunabilecek hız ve biçimde sunmaktır. Bu çerçevede, Gİ artıklığının önemi vurgulanmalıdır. Artıklıktan kaçınılması gerektiğini düşünenler, aynı ya da benzer bilginin hem işitsel-sözel hem görsel-sözsüz hem de görsel-sözel (altyazı) olarak verilmesinin genel izleyici için yorucu olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşünceye karşı iki sav sunulabilir: Birincisi, çoğu izleyicinin TV izleme amacı, kendisine sunulan bilgileri kalıcı bir biçimde belleğine aktarıp öğrenmek değildir. İzleyiciler, TV izlerken bütün dikkatlerini TV'ye vermeyip aynı zamanda başka işlerle uğraşmaktadır (yeme-içme (%40,9), çoklu ekran kullanımı (%20,1), ev işi/el işi (%16,7) ve sohbet (%7,7)) (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 151). İkincisiyse, birçok ülkede (dilbilgisi, yazım ve noktalama bakımından ölçünlü dile uygun olarak hazırlanmış) altyazılar, okuryazarlık düzeyini yükseltmek ve daha fazla izleyiciye (örn. ülkenin resmi diline tam hakim olmayan göçmenler) ulaşmak için kullanılmaktadır. Türkiye'de TV izleme süresi, eğitim düzeyi arttıkça düşmekte olup TV'yi en fazla 45 ve üstü yaşlardakiler izlemektedir. Ayrıca, kadınlar, erkeklerden daha fazla TV izlemekte olup en fazla izledikleri program türleri haberler ve dizilerdir (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 33, 35, 14, 55). Türkiye'de okuryazar olmayanların büyük çoğunluğunun kadın olduğu da düşünülürse, TV haberlerinde altyazı, artıklık olarak değil genel eğitim düzeyine olumlu bir katkı olarak düşünülmelidir.

Ancak, altyazıların amacına ulaşabilmesi için ölçünlü dili yansıtması, okunabilecek hızda olması ve (kayan ya da akan yazı değil) blok yazı olarak sunulması gerekmektedir.²¹ Haber ekranlarında dikkatin bölünmemesi için aynı anda hem kuşak yazı hem de akaryazı uygulamasından vazgeçilmelidir. Özellikle hukuk gibi görsel yanı zayıf konuların da (Ünlüer, 2016, s. 147) sadece spiker ve altyazıdan oluşan, "sade" bir ekran tasarımıyla verilmesi önerilebilir. Böylece haber başlığı (%5,4) ve bölünmüş ekranda imge (%7,4) için ayrılan zaman da (Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016, s. 76, Şekil 6) spiker ve altyazıya bakmak için harcanabilir. Bu tür sade bir ekranın bir olumlu yanı da spikerin mimik ve dudak okumaya uygun biçimde (omuz plan; tam karşıdan) görüntülenecek olmasıdır. Erişilebilirliği asıl arttırsa altyazı içeriğinin niteliği ve anuyumluluğudur. Altyazı birimleri, haber tamamlanıp genel olarak değerlendirildikten sonra, haberi özetleyecek biçimde hazırlanmalıdır. Haber metninde geçen anahtar sözcükleri, özel adları ve anımsanması güç sayısal değerleri içeren kısa ve basit tümceler kurulum işitsel-sözel içerik ve görsellerle anuyumlu olarak yayına

verilmelidir. Gereğinden fazla ekranda tutulan altyazı birimleri (26a/f) tekrar tekrar okunduğundan önceden standart bir süre ayarlanmamalıdır.

Toparlarsak, Gİ artıklık, sıradan izleyicinin işitsel-sözel iletiyi işlemlenmesini engellemez; hatta, uyumlu görüntülerle açıklanıp pekiştirilen ileti, daha iyi anımsanacaktır. O halde yapılması gereken, görsel dikkati bölen ilgi merkezlerini azaltmak ve altyazı içeriğini işitilen haber metninin anafikriyle sınırlı tutmaktır (Reese, 1983; Drew & Grimes, 1987; Josephson & Holmes, 2006; Rodrigues, Veloso, & Mealha, 2016).

SONUÇ

Bu çalışmada TV haberlerinin duyuşal engeli olan izleyiciler açısından erişilebilirlik düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır. 15 farklı kanala ait 20 haberden oluşan örneklemeledeki görsel ve işitsel kanallardan sunulan sözel ve sözsüz göstergeler ayrıntılı bir biçimde çözümlenmiştir. Bu göstergelerin nitelik, düzenleniş biçimi ve birbirleriyle etkileşiminin, erişilebilirlik düzeyiyle doğrudan ilintili olduğu ve özellikle kanallararası uyumsuzluğun haberin iletisinin aktarımını olumsuz yönde etkileyebileceği gözlemlenmiştir. Herkes için daha erişilebilir haberler sunmanın etkin bir yolu, haber göstergelerinin kanallararası uyum ve Gİ artıklıktan yararlanılarak düzenlenmesidir. Bu çalışmada odaklanılan üç izleyici kümesinin erişilebilirlik gereksinimlerinin giderilmesi konusunda şu noktaların altı çizilebilir:

(i) Sağırın iletişim gereksinimleri konusunda kamuoyunda farkındalık uyandırılması bakımından, 2020 itibariyle sunulmaya başlanan açık işaret dili çevirisi hizmetinin simgesel değeri büyüktür.²² Öte yandan, RTÜK yönetmeliğindeki teknik koşullar (Madde 8 (1)) yerine getirilmediği sürece gerçek anlamda erişilebilir hizmet sunulamamış olacaktır. Söz konusu koşullar sağlandıktan sonra, hizmet niteliğini arttırmak (örn. çevirmenlere ve yayın ekibine yönelik hizmet-içi eğitim) ve kapalı hizmet sunabilmek için çalışmalar yapılabilir.²³

(ii) Görme engeli olanlar için TV haberlerinin erişilebilirliği büyük ölçüde sağlanmış durumdadır. Örneklemeledeki çoğu haberde, iletinin anlaşılıp alınılmasını güçleştirebilecek öğelere (örn. karmaşık tümce yapısı, ağıdalı dil, aşırı bilgi yükü) rastlanılmamışsa da bağıntısız içerik (örn. ses efektleri) eklenmemesi yararlı olacaktır. Ayrıca, hizmet-içi eğitim yoluyla haber üretim ve sunulum sürecinde görev alanların kendilerini duyuşal engeli olanların yerine koyarak gereksinimlerini kavramaları sağlanabilir; spiker ve moderatörlere de (RTÜK yönetmeliğinde yer almasa da) çeşitli grafik ve şekillerin de açıklanması gerektiği bilinci kazandırılabilir.

(iii) Kanallararası uyum ve Gİ artıklık, özellikle işitme engeli olanlar için elzemdir. Örneklemelede açıklama gerektirmeyecek kadar anlaşılır görsellerin, iyi seçilmiş sözcükler ve doğru sıralamayla aktarıldığı haberler bulunsa da genel olarak altyazı uygulamalarında bir özensizlik göze çarpmaktadır. Ölçünlü dili yansıtan ve işitsel-sözel içeriği özetleyen altyazıların (Türkçe okuyabilen sağırın da içinde olmak üzere) herkes için yararlı olduğu unutulmamalıdır. Hizmet-içi eğitim kapsamında kanallararası uyum ve Gİ artıklık somut örneklerle açıklanarak uygulamaların niteliği artırılabilir. Böylelikle kısmi ses algısı bulunanlar göz önünde

bulundurulacak görüntü-ses anuyumluluğuna dikkat edilebilir; dikkatin bölünmemesi içinse ekranlar sunulmakta olan haberi doğrudan desteklemeyen içerikten arındırılabilir.

Haber yazım, kurgu ve sunuluş aşamasında evrensel tasarımın benimsenmesiyle, daha en baştan olabildiğince çok izleyicinin hesaba katılması ve yalnızca ticari amaçların değil kapsayıcılığın da öncelenmesidir. TV haberciliği çeşitli kısıtlar altında (örn. zaman, maliyet, izlenme oranı, yayıncı kurumun benimsediği değerler) gerçekleştirilse de yukarıdaki önerilerin çoğu, yayıncıya ek maliyet getirmeyen, sonradan yeniden düzenleme gerektirmeyen, uygulanabilir iyileştirmeler olup başta duyuşsal engeli olanlar ve yaşlılar olmak üzere daha fazla izleyicinin memnuniyetini sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye’de TV, dezavantajlı kesimler için habere ulaşmanın ucuz ve kolay bir yoludur. TV’nin yaygınlığı, beraberinde eşitliği ve kapsayıcılığı da getirdiğinden, TV haberlerinin erişilebilirliği, duyuşsal engeli olanların topluma tam ve eşit katılımı yolunda bir önkoşuldur.²⁴ RTÜK yönetmeliğinin yürürlüğe girmesi ve 2020’nin Erişilebilirlik Yılı ilan edilmiş olması, TV ortamındaki ME hizmetlerinin görünürlük kazanması ve yaygınlaşması yolunda önemli adımlardır. Bundan sonraki adımsa engellilik ve medya/iletişim konularındaki araştırma boşluğunun giderilmesi olabilir. Dünyada başta temsil, katılım ve sayısal TV konularında (Ellis, 2019) olmak üzere çeşitli disiplinlerarası çalışmalar yürütülmektedir (Ellis, Goggin, Haller, & Curtis, 2020). Bu çalışmada irdelenen kanallararası uyum ve Gİ artıklık da yalnızca TV haberciliği bağlamında değil başka iletişim alanlarında da deneysel olarak (örn. göz izleme yöntemiyle) irdelenmeli; bu kavramların dayandığı algı, bellek ve öğrenme gibi konulara da iletişim bilimleri eğitiminde daha fazla yer ayrılmalıdır.

NOTLAR

¹ Birleşik Krallık’taki 1990/1996 *Yayıncılık Yasası* ve 2003 *İletişim Yasası* ile ABD’deki 1990 *Engeli olan Amerikalılar Yasası* ve 2010 *21. Yüzyıl İletişim ve Video Erişilebilirliği Yasası*’nda erişilebilirliğe yönelik birtakım uygulamalar öngörülmüştür. Avrupa Birliği’ndeysen TV’de ME uygulamalarının yaygınlaşması, 1989/1997 *Sınırsız Televizyon Direktifi* ve 2007/2010 *Görsel-işitsel Medya Hizmetleri Direktifi* ile gerçekleşmiştir.

² Görsel ve işitsel kanaldan iletilen dört gösterge türü ayrıştırılmıştır (Delabastita, 1989): görsel-sözel (örn. ekran başlıkları, altyazı), görsel-sözsüz (örn. nesnelere, mimikler), işitsel-sözel (örn. konuşmalar, şarkı sözleri) ve işitsel-sözsüz (örn. köpek havlaması, enstrümental müzik) göstergeler.

³ Bu çalışmada kullanılan bazı terimlerin İngilizce karşılıkları şunlardır: akaryazı (ticker, crawler), anuyumluluk (synchronicity), bağdaşıklık (coherence), blok altyazı (block/pop-on subtitles), boğumlama (articulation), durma süresi (fixation time), ekran başlığı (caption), ekranın (alt) üçte birlik bölümü (the lower-third), giriş (lead-in), görsel (visual), gösterimsel (deictic), gövde (package), göz izleme (eye tracking), ilgi merkezi (area of interest), işitsel (auditory), kayan altyazı (roll-up/scrolling subtitles), kuşak yazı (headline bar), sözel (verbal), sözsüz (non-verbal).

⁴ Ekranda görüntülenen görsel-sözel göstergeler için önerilmiş çeşitli terimler bulunmaktadır. Bu çalışmada daha kısa ve anlaşılır olmaları nedeniyle yeğlenecek terimler ve tanımları şöyledir: ekran başlığı (özel ad, görev, unvan, kurum, yer gibi bilgileri vermek için kullanılan kısa yazılar); altyazı (işitsel-sözel içeriği aktarmak için kullanılan yazılar); kuşak yazı (haber başlık ve kilit noktalarını

vermek için kullanılan yazılar); akaryazı (gündemdeki haberlerin başlıkları ve/veya birer tümcelik özetleri).

⁵ Bu çalışmanın kısıtlı kapsamında yer alan TV haberlerinin çoğu iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, spiker tarafından okunan ve haberin anahatlarıyla tanıtıldığı kısa bir metinle gövdeye geçiş sağlanmaktadır. Gövde adı verilen bölümdeyse (yayın öncesinde hazırlanmış ve kendi içinde bir bütünlük taşıyan) haberin kendisi sunulmaktadır. Gövdede, dış sesle görüntüleme eşlik eden bir anlatım sunulabildiği gibi bir muhabir olay yerinden bilgi verebilmekte; uzman konuklardan görüş alabilmekte ya da sıradan kişilerle görüşme gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle, geleneksel bir haber tanımı/üretim süreci varsayılmıştır (örn. (Bliss, 1994)). Amaç, haberi dar bir kalıba sokmaya çalışmak ya da üretim sürecindeki kısıtları gözardı etmek değil haber üretiminde görev alan içerik üreticilerine ulaşarak erişilebilirlik konusunda bir farkındalık uyandırmaktır.

⁶ 65 yaş üzeri, yaşa bağlı işitme yitimi yaşayan bir erkek izleyiciden haber bültenlerini ve/veya tartışma programlarını düzenli olarak izlediği kanallara öncelik tanıyarak farklı gün ve saatlerde rastgele kayıt yapması istenmiştir. 30 farklı TV kanalından alınmış kayıtlar içinden tartışma programlarıyla yerel ve (haber dışı) tematik kanallardan gelen içerik çıkarılarak Ek'teki 15 kanallık listeye ulaşılmıştır. Haberler arasında seçim yapılırken de yaş, cinsiyet, siyasal görüş, vb. açısından farklılaşan izleyicilere hitap edebilecek konulara yer verilmeye çalışılmış; kayıt süresiyle orantılı olarak bazı kanallardan birden fazla haber seçilmiştir.

⁷ Çalışmanın odağında sözlü dil özellikleri yer almadığından çevriyazılarda konuşanların çıkardığı anlam taşımayan sesler (*ee, u*) çıkarılmış, sokak diliyle söylenen sözcükler (örn. *bi', olcak, teyzecim*) ölçünlü Türkçeye yazılmış ve noktalama işaretleri eklenmiştir.

⁸ Ancak, görüntü-ses uyumsuzluğu yaratacak biçimde, protestocuların kendileri değil çadırları görüntülenmiştir.

⁹ Görünmediği halde kameramanın ad ve görevinin söylenmesinin nedeni, *rica edeyim* söylemiyle onu yönlendirerek rakamların yazılı bulunduğu beyaz tahtanın görüntülenmesini sağlamaktır.

¹⁰ H14, bir haber ajansı tarafından üretilmiş bir pakettir. Sağ üst köşede ve mikrofonun üzerinde ajans logosu olsa da muhabir görüntüsü/sesi bulunmamaktadır. Paket, birtakım değişikliklerle (logonun (yer belirten başlıkla) kapatılması, efekt eklenmesi (Şekil 3c)) kanala göre özelleştirilmişse de paketin kurgusu değiştirilip dış ses eklenmeden bu tür görüntülerin betimlenmesi olanaklı değildir.

¹¹ (17)'deki asıl sorun, betimleme sunulurken (*Onlar yere dökülüyor.*) görüntüde tohuma kaçmış bitkinin kendisi değil görüşülen kişinin bulunmasıdır. Haberin bütününde de doğrudan tohumların gösterildiği bir kesit bulunmamaktadır. Bu durum, görüntü seçiminden kaynaklanan bir görüntü-ses uyumsuzluğuna neden olmuştur.

¹² Haber ajanslarının ürettiği paketlerde önceden eklenmiş müzik ve doğal sesler, dış ses anlatım ve (muhabir sesi/görüntüsü olmayan) görüşmeler bulunmaktadır.

¹³ Yüzünde de aynı duyguyu yansıtan mimikler görülmektedir.

¹⁴ Haber kanallarındaki altyazıların çoğu büyük harflerle ama noktalama işareti konulmadan sunulmaktadır.

¹⁵ Metnin üst başlıkları *Piyasa gündemi ve S-400 sevkiyatı tamamlandı* olup dört madde halinde (beyaz renkli büyük harfler; tam tümce olmasına karşın nokta konulmadan; toplam 7 satır) özet bilgi verilmektedir.

¹⁶ Festivallerde ve DVD ortamında saniyede 15 karakter okumayı gerektiren hızda altyazılar hazırlansa da “6 saniye kuralı”na göre ortalama okuma hızı saniyede 12 karakter olarak kabul edilmektedir. Anadili Türkçe olmayan sağırın, çocukların, yabancıların ve eğitim düzeyi düşük kişilerin okuma hızının daha da düşük olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁷ Az sayıdaki haber ajansı tarafından, benzer biçimde hazırlanan haberler büyük ölçüde benzeşmekte ve kanalların “farklı teknik özelliklerinden doğan seçim ve sunum yetenekleri” sayesinde ayrışmaktadır (Ünlüer, 2016, s. 142).

¹⁸ TRT Haber’deki İşitme Engelliler Haber Bülteni’nde ekranın sağ yarısında, bel plan görünen çevirmen, ekranın en az %17’sini kaplamaktadır. Engelsiz TRT’deki erişilebilir programlardaysa yeşil perde uygulanmış olup çevirmen görüntüsü toplam ekran alanının %12,5’i büyüklüğündedir.

¹⁹ Bu konudaki farkındalığın önemi yadsınamaz. Bazı tartışma programlarındaki görsellerin bazıları çok küçük ve düşük karşıtlıklı olup çok kısa süre ekranda tutulmaktadır; grafikler de bazen açıklanmamaktadır. Elbette ki konukların görsel seçimi ve görselleri sözelleştirme konusunda bilinçli olması beklenemez. Moderatörlerin toplumun bütün kesimlerine hitap edecek bir anlatım benimsemeleri; (hatta bazı deneyimli moderatörlerin yaptığı gibi konuğun eksik bıraktığını tamamlayacak özet açıklama eklemeleri) ve yayın ekibinin de görünürlüğü arttıracak önlemleri alması uygun olur.

²⁰ Haber boyunca saniyede 1,6 karakter hızında (85 saniyede toplam 137 karakter) sunulan altyazılar (26a-f) haber içeriğini özetler nitelikte olduğundan özellikle işitme engelliler için erişilebilirliği arttırmaktadır.

²¹ Birleşik Krallık’ta yapılan bir göz izleme deneyinde sağır, ağır işiten ve işiten deneklere BBC1 *Six O’Clock News*’ten seçilmiş haberler, (sözcüğü sözcüğüne; kayan ya da blok) altyazıyla izletilmiştir. Kayan altyazı uygulamasında, denekler toplam sürenin ortalama %87,5’ini altyazıya, %12,5’ini de görüntülere bakarak harcamıştır. Blok altyazılarda ise görüntülere bakmak için ayrılan süre %32,7’ye çıkmıştır (Romero-Fresco, 2012, s. 117).

²² Hem gerçeklik duygusunu hem de simgesel değeri zedeleyen uygulamalardan kaçınılmalıdır (Şekil 4b’de ekranın %38,2’sini kaplayan spiker ve sağ köşesine iliştiirildiği kuşak yazı olmadan boşlukta asılı duran çevirmen).

²³ İşaret dili çevirisi (ve anuyumluluk bilgisi), artık internet üzerinden iletilip alıcı aygıtında ana yayın görüntüsüyle karıştırılabilmekte (receiver mix) ve çevirmenin ekran üzerindeki konumu ve büyüklüğü değiştirilebilmektedir. Türkiye’de IPTV oranı %0,6 olduğundan (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 102) işaret dili çevirisinin bir süre daha açık hizmet olarak sunulacağı kestirilebilir.

²⁴ Yaygınlaşmamış teknolojiler, var olan eşitsizlikleri derinleştirebilir. Son 10 yılda internet kullanımında büyük artış görülmüşse de Ulusal Engelliler Veri Tabanı’nda kayıtlı görme engellilerin %13,3’ü, işitme engellilerin de %19,4’ü internet kullandığını belirtmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2010, s. 23, Tablo 1.20). Hanede TV sahipliği durumuysa %94,3’tür (Radyo Televizyon Üst Kurulu, 2018, s. 99).

EXTENDED ABSTRACT

This paper focuses on the accessibility of television news for viewers with sensory impairment, in an attempt to illustrate that accessibility is directly influenced by the properties and organization of signs presented through the visual and auditory communication channels. Experimental findings of former studies indicate that corresponding auditory-verbal and visual content which reinforce each other help viewers recall the message correctly. Lack of channel correspondence and a screen design with too many areas of interest distract attention and reduce information recall.

The data come from a sample of 20 news items broadcast on 24 July - 7 August 2019 by 15 domestic TV channels licensed by the Supreme Council of Radio and Television (RTÜK). Consisting of a lead-in and a package, most of the items are on current affairs and economics, excluding sports and weather. The clips were transcribed and annotated in detail to reveal the variety of verbal and non-verbal signs presented through the auditory and visual channels. A thorough qualitative analysis was conducted with special focus on semantic and temporal interactions among signs as well as intersemiotic coherence.

With respect to auditory-verbal signs, accessibility seems to vary depending on the awareness and experience of content creators. While most news texts are linguistically accessible, not all semantically related visual signs are provided with verbal description (e.g. referents of deictic elements like “Look!”). As for auditory-non-verbal signs, most of the natural sounds recorded on location are easily predictable while those sound effects added during production (e.g. gun shots in a story on domestic violence) may be confusing if presented out of context. With respect to visual-verbal signs, accessibility seems to be reduced due to misaligned captions, dissonance due to asynchronous text panel and audio, etc. News screens seem to be crowded with text-based information (e.g. both a headline bar and a ticker in the lower-third), which often goes beyond an average viewer’s reading capacity. As for visual-non-verbal signs, low quality visuals sometimes cause a temporal or semantic mismatch between the video track and the voice track (e.g. a short video footage repeated throughout a narrative or irrelevant stock images overlaid on a current story).

Given that accessible news is essential for participation and inclusion in society on an equal basis, TV may contribute to accessibility by offering an easy and inexpensive way for disadvantaged groups to access the news. In compliance with the (RTÜK) *Regulation on the Principles and Methods concerning Enhanced Access to Broadcast Services by Deaf, Hearing-impaired and Visually-impaired Viewers* (published in the Official Gazette No. 30915, dated October 11, 2019), broadcasters have started to deliver a certain proportion of their programmes with in-vision signing, subtitles and audio description.

Concerning the needs of deaf viewers, an analysis of news bulletins presented with sign language interpreting into TİD (Turkish Sign Language) has revealed that the size of the interpreter is much smaller than that specified in the regulation (a medium shot of the interpreter occupying one eighth of the screen, displayed via chroma key), which hinders the perception of non-manual markers of TİD. There are other problems concerning visibility (e.g. negative

colour combinations) and the amount of information rendered through fingerspelling. While visibility problems can be solved by following the specifications, the inclusion of essential information (e.g. numerical values, proper names) in subtitles may help to reduce the need to fingerspell. Regarding the needs of viewers with visual impairment, the requirements in the regulation (description/voicing of textual videographics on weather and traffic, stocks and foreign exchange, and sports scores) seem to be fulfilled thanks to a general awareness among presenters. However, in-service training can further improve the skills required to verbalize charts, figures and other meaningful video content. During a (RTÜK) workshop on the provision of access services in 2019, viewers with hearing impairment demanded that on-screen texts clarify the information content of the news. The data indicate that -redundant though they may seem- subtitles that render the gist of the news may clarify the message as long as they are presented simultaneously with interrelated verbal and visual content. Therefore, preparing and timing the subtitles based on the contents of the package and removing distracting areas of interest may improve the comprehension and retention of information.

In conclusion, the data of the present study suggest that a mismatch between auditory and visual signs may have an adverse effect on accessibility. On the other hand, selecting highly relevant visuals that reinforce the verbal message and synchronizing them with subtitles that emphasize key points may enhance accessibility. Therefore, it is argued that more accessible news for everyone can be achieved provided that the signs concerned are organized by making use of channel correspondence and audiovisual redundancy during the news production process in accordance with universal design.

EK: Örnekleme oluşturan haberlerle ilgili bazı ayrıntılar (Not: Yıldızla işaretli haberlerin tamamı değil belirtilen uzunlukta bir kesitleri incelenmiştir.)

No	Kanal adı/ Yayın tarihi/ İçerik	Zaman dilimi/ süre (sn)	Spiker	Dış Ses	Muhabir	Halktan Kişi(ler)	Uzman Konuk	Üstten Konuşma
H1	24 (26/07) Jet motorlu uçan kaykay ve mucidi	sabah/ 100	E	E				
H2	A HABER (25/07) TCMB faiz indirimi ve kredi faizleri*	öğleden sonra/ 90			E		E	
H3	ATV (25/07) Prenses Haya'nın Dubai Şeyhi'nden boşanması	öğleden sonra/ 93	K	E				
H4	BEYAZ TV (30/07) 64 yaşında ehliyet alan Dudu Teyze	akşam/ 83	E	E		K, E		
H5	CNNTÜRK (26/07) Düzce'deki sel felaketi ve hasar tespit çalışmaları	sabah/ 180	K	K	K	K, K, K		
H6	FOX TV (31/07) Kaz Dağları'ndaki protesto eylemi*	akşam/ 170	K	K	K	E, E, K, K, K, K		E
H7	HABERTÜRK (27/07) AB Merkez Bankası, enflasyon ve faiz indirimi*	sabah/ 83	K					
H8	HALK TV (27/07) Cumhuriyet gazetesinden AYM'nin barış akademisyenleri kararıyla ilgili haberin okunması	sabah/ 66	K					
H9	KANAL D (30/07) Reflü (nedenleri ve alınabilecek önlemler)	akşam/ 115	K		E	E, K, K, K	E	
H10	NTV (07/08) Dünyada faiz indirimi; S & P değerlendirmesi*	öğleden sonra/ 78	K					
H11	NTV (25/07) MSB Bakanı'nın komutanlarla toplantısı (Suriye)*	öğleden sonra/ 60	E					
H12	NTV (30/07) 1071 akademisyenin AYM kararına karşı bildirisi	sabah/ 92	K	E				
H13	NTV (30/07) AYM'nin barış akademisyenleri kararıyla ilgili basın duyurusu	akşam/ 212	K		E			
H14	SHOW TV (29/07) Tunceli'den havuz görüntüleri	akşam/ 52		E		K, K, K, K, E		
H15	STAR TV (25/07) Kocaeli'de eski koca dehşeti (cinayet ve intihar)	akşam/ 90	K	E		E		
H16	TELE 1 (30/07) İBB Temmuz katkı payının nereye harcandığı*	akşam/ 85	K	E				
H17	TGRT HABER (25/07) Çiçek açan agave bitkisi	öğleden sonra/ 97	E	K		K		
H18	TGRT HABER (25/07) Esenler'de dondurma dolabı hırsızlığı	öğleden sonra/ 102	E	E		E		
H19	TRT HABER (24/07) Boris Johnson'ın başbakan olarak göreve başlaması	akşam/ 94	E	K				E
H20	TRT HABER (26/07) Kaçan kurbanlık boğa	sabah/ 79	K	E		E		

KAYNAKÇA

- Baş, N. (2016). *Görsel-İşitsel Çeviri, Dublaj ve Sesli Betimleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bliss, E. (1994). *Writing news for broadcast*. New York: Columbia Univ. Press.
- Brosius, H., Donsbach, W., & Birk, M. (1996). How do text-picture relations affect the informational effectiveness of television newscasts? *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 40, 180-196.
- Delabastita, D. (1989). Translation and mass-communication: film and TV translation as evidence of cultural dynamics . *Babel*, 35(4), 193-218.
- Drew, D., & Grimes, T. (1987). Audio-visual redundancy and TV news recall. *Communication Research*, 14, 452-461.
- Ellis, K. (2019). *Disability and Digital Television Cultures: Representation, Access, and Reception*. Londra: Routledge.
- Ellis, K., Goggin, G., Haller, B., & Curtis, R. (Dü). (2020). *The Routledge Companion to Disability and Media*. Londra: Routledge.
- Grimes, T. (1990). Audio-video correspondence and its role in attention and memory. *Educational Technology Research and Development*, 38(3), 15-25.
- Johnstone, D. (2001). *An Introduction to Disability Studies*. New York: David Fulton Publishers.
- Josephson, S., & Holmes, M. E. (2006). Clutter or content? How on-screen enhancements affect how TV viewers scan and what they learn. *Meeting of the Association for Computing Machinery*. New York.
- Okyayuz, A. Ş., & Kaya, M. (2016). Erişim çağında azınlığa gönderim ve bir çeviri türü olarak sesli betimleme. *International Journal of Social Science*, 51(3), 15-32.
- Radyo Televizyon Üst Kurulu. (2007). *Özürlülerin Televizyon İzleme/Dinleme Eğilimleri Araştırması*. Ankara: RTÜK.
- Radyo Televizyon Üst Kurulu. (2018). *Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2018*. Ankara: RTÜK.
- Radyo Televizyon Üst Kurulu. (2019). *Sağlıkların, İşitme ve Görme Engellilerin Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesi Çalışmayı Sonuç Bildirisi*. Ankara: RTÜK.
- Reese, S. D. (1983). Improving Audience Learning from Television News through Between-Channel Redundancy. *Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication*, 6-9 Ağustos 1983. Corvalis.
- Rodrigues, R., Veloso, A., & Mealha, O. (2016). Influence of the graphical layout of television news on the viewers: An eye tracking study. *Observatorio (OBS) Journal*, 10, 67-82.

- Romero-Fresco, P. (2012). Quality in Live subtitling: The Reception of Respoken Subtitles in the UK. A. Remael, P. Orero, & M. Carroll (Dü) içinde, *Audiovisual Translation and Media Accessibility at the Crossroads: Media for All 3* (s. 111-131). Amsterdam: Rodopi.
- Sanford, J. A. (2012). *Universal Design as a Rehabilitation Strategy Design for the Ages*. New York: Springer.
- Tanış-Polat, N. (2009). Çeviribilim ve Dilbilim Bağlamında Türkiye’de Sesli Betimlemenin Yeri ve Önemi. *Dilbilim Araőtırmaları*, 2009(I), 1-10.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). *T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010*. Ankara: TÜİK Matbaası.
- Ünlüer, A. O. (2016). Ana Akım Medyada Haberler: Televizyon ve Gazetelerin Haber Seçimleri Üzerine Karőılaőtırmalı Bir Analiz. *Selçuk İletişim*, 9(2), 138-158.